

Kóstolni a szép-tudományba

Kóstolni a szép-tudományba

Tanulmányok
a Fiatal Művészettörténészek
IV. Konferenciájának
előadásaiból

KÓSTOLNI A SZÉP-TUDOMÁNYBA

*Tanulmányok
a Fiatal Művészettörténészek
IV. Konferenciájának
előadásaiból*

Kóstolni a szép-tudományba

Tanulmányok a Fiatal Művészettörténészek IV. konferenciájának előadásából

Főszerkesztő: Székely Miklós

Szerkesztők: Dragon Zoltán, Entz Sarolta Réka, Raffay Endre, Szerdahelyi Márk, Tóth Áron

Grafikai terv, tördelés: Papp Gyula

Szöveggondozás: Asztalos Emese

A borítón a berhidai Szent László templom belső kapujának részlete látható. Konceptió: Sidó Anna, fotó: Szerdahelyi Márk.

A kötet megjelenését támogatta:

Magyar Tudományos Akadémia

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet

Nemzeti Kulturális Alap

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM
*Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar*

© Szerzők

© Szerkesztők

© Fotósok

© Grafikusok

© CentrArt Művészettörténészek Új Műhelye Közhasznú Egyesület

© Fényképek intézményi jogtulajdonosai: Artur Żmijewski; Central Booking Gallery, NYC, USA; Elek István hagyatéka; ZKM | Center for Art and Media Karlsruhe, Németország; Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, Románia; Fajó János; Foksal Gallery Foundation, Varsó, Lengyelország és Galerie Peter Kilchman, Zurich, Svájc; Forgács Péter; Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Fotótár, Műemléki Tervtár; Hargita Megyei Állami Levéltár, Csíkszereda, Románia; Jan de Nys, Aalst, Belgium; Kiel University Library, Kiel, Németország; London, The British Museum / Trustees of the British Museum, Egyesült Királyság; Magyar Építészeti Múzeum, Budapest; Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda, Románia; MTA KIK Kézirattár, Budapest; National Gallery of Art, Washington D.C.; Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtár, Budapest; Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest; Róma, Scuola Lante della Rovere; Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár, Románia; Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény; Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest; Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém.

A kiadványban megjelent írások tartalmaért és a képek jogtisztaságáért minden esetben a tanulmány szerzője felelős.

The authors of the essays are responsible for the contents of the texts as well as for obtaining permission to reprint the images included in their essays.

ISBN 978-963-88825-5-4

CentrArt, 2014

CentrArt

Tartalomjegyzék

<i>Előszó</i>	7
ROSTÁS TIBOR	
<i>Graeco opere – görög modorban II.</i>	
<i>A veszprémi „Gizella-kápolna” és a lékai várkápolna 13. századi falképei</i>	9
KOVÁCS GERGELY	
<i>A felvinci református templom italobizánci stílusú falképei</i>	33
KÓNYA ANNA	
<i>Ikonográfiai összefüggések az alcinai templom falképein</i>	45
MEZEI EMESE	
<i>Hétköznapi jelenetek egy késő középkori kályhán¹</i>	61
PÁL EMESE	
<i>Rubens Szamosújváron?</i>	71
PÁSZTOHY JÚLIA	
<i>Pákei Lajos villa- és lakóház-építésze</i>	85
VARGA ORSOLYA	
<i>Lang Adolf Szegeden és Pécsen</i>	97
SALAMON GÁSPÁR	
<i>Tagok és ragok</i>	
<i>Építészet és nyelv kapcsolata Schulek Frigyes terminológiai kísérletezéseiben</i>	113
IMECS-MAGDÓ ESZTER	
<i>Borszékfürdő modernizációja a 20. század elején</i>	125
GÁL ZSÓFIA	
<i>A kolozsvári Arany János utcai bérvillák</i>	143
LADÓ ÁGOTA	
<i>Az Erdélyi Római Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának tervezéséről</i>	157
BALDAVÁRI ESZTER	
<i>A német korai Jugendstil hatása Körössy Albert Kálmán építőművészetére</i>	173
ZSOLDOS EMESE	
<i>A pécsi Jókai-ünnepély képi emlékezete</i>	187

F. DÓCZI ERIKA	
<i>A Betonszemle folyóiratról</i>	199
SEBESTYÉN ÁGNES ANNA	
<i>Molnár Farkas és az építészeti szaksajtó mechanizmusai a két világháború közötti Magyarországon</i>	211
JÁSZ BORBÁLA	
<i>Funkcionalizmus és racionalizmus között Adolf Behne elemzése a modern építészet hőskorából</i>	225
DÉNES MIRJAM	
<i>Ki a naiv? A Dallos Marinka kutatás alapvető kérdései a naiv művészet jellemzőinek tükrében</i>	235
BRUNNER ATTILA	
<i>A magyar játéktervezés történetének néhány kérdése</i>	251
SIMON BETTINA	
<i>Egy festménysorozat öndefiníciója. Károlyi Zsigmond Mérték-képei</i>	265
BRADÁK SOMA	
<i>A rendszerváltás performansa. Elek István köztéri akciói 1985 és 1993 között</i>	277
DUDÁS BARBARA	
<i>Globalizálódó művészet lokális problémákkal – avagy mi történt a művészet vége óta?</i>	295
GÁRDONYI LÁSZLÓ	
<i>A képregény metamédiuma</i>	307
KOSINSKY RICHÁRD	
<i>Michael Fried befogadáselmélete</i>	321
JAN ELANTKOWSKI	
<i>Replaying Memory. Holocaust and Video Art in Péter Forgács's "Meanwhile Somewhere... 1940-1943" and Artur Żmijewski's "The Game of Tag"</i>	331
Személy- és helymutató	343

Az Erdélyi Római Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának tervezéséről

Ladó Ágota

A kiegyezést követően, Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt, az 1868-as népoktatási törvénnyel bevezetett általános tankötelezettség, a közigazgatásban a képzettebb személyzet szükségessége, valamint a modernizálódó egészség-, illetve oktatásügyi igények és követelmények különböző típusú iskolaépítkezések és -bővítések, korszerűsítések sorát nyitották meg. A 20. század elején az Erdélyi Római Katolikus Státus¹ is több új gimnáziumot építtetett például Kézdivásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában. Talán nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a felsorolt épületek közül mind méretét, mind pedig megjelenését tekintve éppen a csíkszeredai a legjelentősebb, legimpozánsabb alkotás. Vitathatatlan jelentősége ellenére a csíkszeredai gimnáziumépület mindeddig nem képezte művészettörténeti kutatás tárgyát, mi több, tervezésének kulcsfontosságú kérdéseit is bizonytalanság övezte.

A napjainkban két intézménynek, a csíkszeredai Márton Áron Gimnáziumnak, illetve a Segítő Mária Római Katolikus Teológiai Líceumnak otthont adó épületegyüttes – e dolgozat tárgyát a Csíkszeredában emelt új épület tervezése képezi – építési munkálatai 1909-ben kezdődtek, teljes átadására pedig 1913-ban került sor. A nagy múltú visszatekintő tanintézmény elődjét a 17. század második felében ferences szerzetesek alapították Csíksomlyón,² ahol hosszú időn át eredményesen működött és növekvő népszerűségnek örvendett a tanulni vágyó székely ifjúság körében. Kászoni Lukács Mihály (1678–1730) kozmási plébános, apostoli jegyző 1725. november 21-én kelt végrendeletében vagyona jelentős részét egy szeminárium (fiúnevelde) alapítására, illetve egy alapítvány létrehozására ajánlotta fel, mely a rászoruló tanulók ellátását volt hivatott biztosítani.³ Az 1727-től működő szeminárium jelentősen megkönnyítette a távolabbi vidékekről – Udvarhely, Háromszék, Fogaras, illetve Kolozsvár környéke, valamint Moldva magyar falvai felől – érkező diákok helyzetét. Később, 1873-ban Imets Fülöp Jákó akkori igazgató közbenjárására az iskolát nyolc osztályossá, tehát főgimnáziummá fejlesztették, aztán 1888-ban a Haynald Lajos gyulafehérvári püspök által 1858-ban alapított katolikus tanítóképző is a gimnázium épületébe költözött.⁴ A hosszú évtizedek során az ily módon folyamatosan növekvő diáklétszám, illetve a többször helyreállított, bővített csíksomlyói régi épület már javíthatatlannak bizonyult, így elavultsága vezetett végül oda, hogy a 19. század végén megfogalmazódott az intézmények Csíkszeredába költöztetése, illetve ezek számára ott egy új, tágas épület emelésének szükségessége. Az elképzeléstől a megvalósulásig eltelt hosszú évek alatt

az áthelyezés és tervezés bonyolult ügye azonban többször is kilátástalan helyzetbe jutott és számos fordulatot vett.

E körülményeknek volt köszönhető, hogy az impozáns épületegyüttes tervezőjének kilétét sokáig bizonytalanság övezte, noha a szakirodalom egy része évtizedeken keresztül Alpár Ignác budapesti építész munkájaként tartotta azt számon.⁵ Jelen dolgozatban a csíkszeredai gimnáziumépület tervezésének felgöngyölítésére tesztek kísérletet, kitérve az áthelyezés ügyének azon mozzanataira, melyek témánk megértése szempontjából föltétlenül szükségesek.

„Egész tengeri kígyóvá nőtte ki magát már a somlyói főgimnázium Szeredába való áthelyezésének kérdése...”

Az intézmények Csíksomlyóról Csíkszeredába való áthelyezésének gondolatát Kuncz Elek tankerületi kir. főigazgató vetette fel 1895 táján. A költözés szükségességét számos tényező indokolta – a csíksomlyói épület szűkössége, korszerűtlensége, megfelelő szertárhelyiségek, rajz- és tornaterem hiánya –, melyek miatt a régi iskola a korabeli higiéniai és pedagógiai követelményeknek már nem felelt meg, mi több, egyre inkább hasznavehetetlennek bizonyult.⁶ Az elképzelésnek természetesen ellenzői is akadtak, akik elsősorban az intézmények csíksomlyói hagyományaira, alapítványaira, illetve az ottani környezet egészséges és zajtalan voltára, valamint jótékony hatására hivatkoztak, ezek miatt a tanulásra és általában a szellemi foglalkozásra kiválóbb és alkalmasabb területnek tartották.⁷ Ekkor azonban már nem volt mellékes az a szempont, hogy az 1876-os megyerendezés eredményeképpen létrejött Csík vármegye székhelye Csíkszereda lett, illetve hogy az eképp fejlődésnek indult városkában a művelődés és önképzés terén a tanárok és diákok számára egyaránt több lehetőség kínálkozott.

A lelkes kezdeményezők és némely előjárók buzgólkodásai, illetve a régi épület állapota ellenére az ügy évekig nem jutott megoldásra. Ennek egyik legfőbb oka az lehetett, hogy az intézmények igazgatótanácsa mellett Csíkszereda város, Csík vármegye, a Katolikus Státus, valamint az állam – pontosabban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – egyaránt érintett és érdekelt volt a dologban, a felsorolt felek pedig sokáig nem tudtak egyezsége jutni az áthelyezéssel és építkezéssel járó anyagi terhek megosztását, valamint az egész probléma megoldásának módját illetően. Mindezt jól érzékelteti az a sajtóközlemény, mely a kialakult helyzettel kapcsolatban főleg a Katolikus Státus, valamint az állam hozzáállását kifogásolja: *„Egész tengeri kígyóvá nőtte ki magát már a somlyói főgimnázium Szeredába való áthelyezésének kérdése, melynek megoldása, úgy látszik, mind tovább-tovább húzódik a pénzkérdés miatt, mire nézve ez ideig egyedül a vármegye, mint legkevésbé érdekelt tette meg ajánlatát, a másikat⁸ faktor: Státus és kormány pedig ettől akarna minél nagyobb összeget kicsikarni, hogy a hozzájárulás terhére a maguk részéről mindjobban megkönnyítsék.”*⁹

Miután a vármegye törvényhatósága 1896. május 16-án a gimnázium áthelyezésére 100.000 koronát szavazott meg, megkezdődhettek a tárgyalások, a következő határozott lépésre azonban mégis évekig kellett várni. A Katolikus Státus 1899-ben még azon az állásponton volt, hogy a gimnázium áthelyezését csak abban az esetben

hajlandó támogatni, ha az építkezéshez szükséges összegeket a kormány és a vármegye biztosítja.¹⁰ Az 1900. július 18-án az erdélyi püspök elnöklete mellett tartott tárgyaláson újra megfogalmazódott, hogy új építkezésre van szükség, mégpedig oly módon, hogy a gimnázium és az azzal kapcsolatos kettős fiúnevelde (a szeminárium és az internátus) ne különálló épületekben kapjon helyet, továbbá *„legyen megfelelő templom is az ifjúság vallási gyakorlatainak a végzésére.”*¹¹ Ugyanekkor a tárgyalás résztvevői – Pál István referens, Becze Antal alispán, Murányi Kálmán püspöki biztos és Bándi Vazul gimnáziumi igazgató – kiválasztották az építkezés céljából legalkalmasabbnak tartott, a Csíkszeredába, Csíktaplocára, illetve Csíksomlyóra vezető utak kereszteződésénél található, a köznyelvben Nagymartnak nevezett telket, és egyetértettek abban, hogy ennek biztosítása elsősorban Csíkszereda város érdeke és feladata.¹² A város örömmel vette tudomásul a megindult tárgyalások első eredményeit, és már július 26-án arról határozott, hogy a kívánt helyen tíz holdnyi területet megszerez, és azt a Katolikus Státusnak a jelzett célra rendelkezésére bocsátja.¹³

Miután mindez megtörtént, illetve sikerült tisztázni az anyagi terhek vállalásának néhány részletét, a Státus igazgatótanácsa a kor egyik legjelentősebb fővárosi építészt, Alpár Ignácot (1855–1928) kérte fel, hogy a tervvázlatot és a költségvetést elkészítse.¹⁴ Ez a felkérés minden bizonnyal nem véletlenül történt, ugyanis amellet, hogy 1896–1897 között az ő tervei alapján épült például Kolozs vármegye egykori székháza, szintén Kolozsváron, a Szentegyház (Iuliu Maniu) utca Fő tér felőli sarkain 1898–1900 között épült Státus-házak, valamint az egykori Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1900 tavaszától épített központi épülettömbjének tervezése ugyancsak az ő nevéhez fűződnek. Világos tehát, hogy Alpár Ignác ezekhez az évekhez köthető tervezői tevékenysége vagy a Katolikus Státus megbízásából, vagy mindenképpen annak tudomásával folyt, mindeddig tisztázatlan volt azonban a neves építész közreműködése a csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének tervezésében.

Azt, hogy Alpár Ignác valóban részt vett a csíkszeredai építkezés előkészítésében, a Katolikus Státus igazgatótanácsának 1901. június 14-én kelt, Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspökhöz intézett levele igazolja.¹⁵ A kezdeti elképzelés – mely a szükséges helyiségek beosztására és méreteire való tekintettel vélhetően még a gimnázium igazgatóságától származott – az volt, hogy a gimnázium, a szeminárium és az internátus pavilon-rendszerben épüljön fel.¹⁶ A Státus igazgatótanácsának az erdélyi püspökhöz intézett leveléből kiderül azonban, hogy *„Alpár Ignác építész a csíksomlyói főgymnasium, finővelde és internatus tervvázlatát elkészítvén, a helyszínen arról győződött meg, hogy teljes lehetetlenség a seminariumot és internatust mint a főgymnasiumnak befelé nyúló szárnyait létesíteni, mi nagy földmunkával járna egyrészt, de meg nem is volna helyes, mivel mindig a hegy rétegeivel párhuzamosan kell állítani az épületeket. Azért ő a seminariumot és internatust párhuzamosan a főgymnasium épületével, de attól 22 méterrel hátrább helyezte el, miáltal kedvező silhouettet nyert, s amellet a két intézet szoros kapcsolatban van a főgymnasium épületével.”*¹⁷

A levél szövege a továbbiakban többek között arról tájékoztat, hogy az építész mindhárom épületrésznek külön bejáratot tervezett. Az ebédlőt és a szolgálakásokat az alagsori, illetve az alacsony földszinti helyiségekbe, a kápolnát a főgimnázium épületének második emeletére helyezte el. A tornatermet 25 méter hosszúságúra tervezte, megfelelő karzattal látta el, hogy az díszteremként is használható legyen. Mind a sze-

minárium, mind pedig az internátus épületébe egy-egy olyan helyiséget javasolt, mely egyfelől imaterem, másfelől zene- és társalkodóterem céljaira egyaránt megfelel. Mivel az Alpár Ignác által így tervezett építkezés és épületegyüttes összköltségvetése 656.098 korona 52 fillér lett volna – tehát olyan összeg, mely messze túlnőtt minden addigi hozzájáruláson és adományon –, a Katolikus Státus igazgatótanácsa utasította a tanári testületet, hogy *„a terv egyszerűsítése s a költségek apasztása szempontjából mindazon helyiségeket, amelyek nem okvetetlenül szükségesek, törölje, illetve jelölje meg.”*¹⁸

1901 táján tehát határozott lépések történtek az intézmények Csíkszeredába való áthelyezésének, illetve az építkezés megkezdésének érdekében. Az elkészült tervvázlatokat a tanári testület, a város és a megye előjáróinak részletes véleményével együtt felterjesztette az illetékes miniszterhez is, kérve azok elfogadását és a megvalósításukhoz szükséges államsegély megítélését. Nem sokkal később azonban az ügy ismét válságos helyzetbe jutott. 1902. május 30-án a vármegye törvényhatósági bizottsága kimondta ugyanis, hogy az addig felajánlott összegnél nagyobb segínyt nem adhat, továbbá az is kiderült, hogy a miniszter sem hajlandó megadni a – különben rendkívül nagy összeget jelentő – 535.000 korona államsegélyt.¹⁹ Ettől kezdve – mivel úgy tűnt, más lehetőség nem maradt – egy időre a régi, csíksomlyói iskola kitoldása és korszerűsítése került a figyelem középpontjába, ennek érdekében tervek és költségvetés is készült, azonban hamar fény derült arra, hogy a régi épület teljes felújítása – annak állapota miatt – lehetetlen, a folyamatos pótlások csak állandó kiadásokkal járnának, és az eredmény nem felelhetne meg a kortárs igényeknek, követelményeknek.

A végleg megfenekelettnak vélt ügy 1904 augusztusában új életre kelt. A vármegyei közgyűlésen ugyanis Pál Gábor gimnáziumi igazgató nagy hatású indítványt terjesztett elő, melyben a következőkre tett javaslatot: a vármegye törvényhatósági bizottsága vállalja az internátus építési és első berendezési költségeit azzal a kikötéssel, hogy azok a 200.000 koronát meg ne haladják; az illetékes minisztérium vállalja a gimnázium építési és első berendezési költségeit, és utasítja a Katolikus Státus igazgatótanácsát, hogy *„mint elsősorban érdekelt tényező a finővelő intézet (szeminárium) felépítésére és beruházására szükséges költségek hordozásáról és ilyen megosztás mellett mindhárom épület tervei s részletes költségvetései előkészítése”*²⁰ *íránt a megfelelő lépések megtételéről gondoskodni és annak idején a tervet és költségvetést betekintés végett a törvényhatóságnak is bemutatni szíveskedjék.”*²¹ Pál Gábor indítványában engedményt tett arra az esetre, hogy ha a Katolikus Státus pillanatnyilag nem rendelkezne a szeminárium felépítéséhez és felszereléséhez szükséges összeggel, a fiúnevelde épületrészeinek elkészítése késhet mindaddig, amíg a Státus az ahhoz szükséges fedezetről gondoskodni nem tud, azzal a kikötéssel, hogy *„ez a körülmény az áthelyezés ügyének, a gimnázium és internátusi épület felemelésének megoldását ne akadályozza és ne késleltesse.”*²²

Mivel az érdekeltek nagyjából elfogadták Pál Gábor indítványát, miniszteri kezdeményezésre 1905. április 26-án és 27-én megkezdődhettek a tárgyalások, melyeknek eredményeképpen Csíkszereda város az intézményeket befogadó új épületek emelése céljából, a már korábban felajánlott és a Katolikus Státus rendelkezésére bocsátott, a Szék útja és az egykori Rákóczi (ma Márton Áron utca) út kereszteződésénél elterülő, Nagymart nevű, mintegy tíz holdnyi területet örök időkre átengedte a Státusnak, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben az nem a gimnázium felépítésére használná fel, úgy a terület feletti rendelkezési jog szálljon vissza a városra. Csík vármegye az építendő

gimnáziumhoz kapcsolódóan száz tanuló befogadására alkalmas internátus építésére 150.000 koronát adott, azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben ezt az összeget a megjelölt célra teljesen fel nem használják, fennmaradó részét internátusi alapként a Csík vármegyei internátusi ifjak segélyezésére fordítja. Idővel a vármegye arról is lemondott, hogy az internátus építésére fordítandó 150.000 korona összegű támogatás megadását a gimnázium és a szeminárium egyidejű felépítéséhez kösse, illetve elfogadta, hogy utóbbit a Státus akkor építse, mikor ezt pénzügyi viszonyai lehetővé teszik, ezzel pedig egy újabb nagy akadályt gördített félre az építkezések megkezdésének útjából. A Katolikus Státus ugyanakkor kötelezte magát arra, hogy amikor csak teheti, saját költségén felépíti és berendezi a szintén az iskolához kapcsolódó szeminárium épületét. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium e feltételek mellett a gimnázium épületére, az igazgatói- és szolgálakásokra, a tornacsarnokra, valamint az iskola berendezésére 230.000 korona államsegély megadását helyezte kilátásba. Bár bizonyos pontatlanságok és a felek közötti kisebb nézeteltérések miatt a tárgyalások 1906. október 17-én és 19-én még folytatódtak, a Katolikus Státus Pál Gábor indítványának megfelelően a tervek és a költségvetés megkészítését, illetve az építés vezetését valóban magára vállalta, e feladatokkal pedig Pápai Sándor műszaki tanácsost bízta meg.²³

A tervek és a költségvetés elkészítése után a Státus jelezte, hogy az államtól, valamint a vármegyétől addig megajánlott, összesen 380.000 koronán kívül más összeg pillanatnyilag nem áll rendelkezésére, ezért a vármegyét kérte, hogy *„ezen nagyfontosságú és Csíkmegye életére minden tekintetben nagy jelentőségű alkotásnak érdekében ereje teljes megfeszítésével is hozzon meg minden lehető áldozatot.”*²⁴ A vármegye erre úgyszólván kénytelen volt korábbi vállalását mégis megnövelni, így az 1907. május 25-iki közgyűlésén a terveket és költségvetést elfogadta, illetve elhatározta, hogy a gimnázium építési költségeihez további 100.000 koronával járul hozzá. Bár a határozat indoklásában a vármegye elöljárósága nyíltan célzott arra, hogy ezt, a már hosszú évek óta mondhatni eredménytelenül húzódó ügyet az érintettek némelyike nem tárgyalja kellő lelkesültséggel, kulturális és társadalmi felelősségére hivatkozva vállalta az újabb hozzájárulást. Kikötötte azonban, hogy amennyiben a Státus az építkezést 1908. május 1-éig meg nem kezdi, a vármegyének a megszavazott összegek megadására vonatkozó kötelezettsége megszűnik.

Az építkezés megkezdéséhez szükséges összeg fennmaradó részét rövid időn belül nagyjából szintén a vármegye közbenjárására sikerült biztosítani, így miután a miniszter jóváhagyta az 1908 tavaszán elkészített részletes terveket és költségvetést, ugyanazon év novemberében a Státus igazgatótanácsa megtartotta a versenytárgyalást, és az építésre, valamint a szakmunkák elvégzésére vonatkozó szerződést megkötötte a vállalkozókkal. 1909 januárjában megalakult a helyi építetű bizottság, mely azzal kezdte meg működését, hogy január 28-án az építkezésre kijelölt telket a várostól átvette, és azt a munkálatok megkezdésére Wusinszky Testvérek és Preiszner József brassói fővállalkozóknak adta át. Mindezek után – az építetű bizottság rendszeres ülései mellett – 1909. március 29-én megtörtént az első kapavágás, és május 29-én már sor kerülhetett az alapkő ünnepélyes letételére.

Pápai Sándor, az Erdélyi Római Katolikus Státus építész

Pápai Sándor Gyöngyösön született 1871-ben, 1895-ben szerzett oklevelet a Műegyetemen, és 1898-ban lépett a Katolikus Státus szolgálatába.²⁵ Első megbízásairól keveset tudunk, azonban 1901 tavaszán már versenytárgyalást írtak ki a Katolikus Státus általa tervezett, Kolozsvárott építendő új templomára és paplakára,²⁶ illetve szintén 1901-ben ő tervezte a sepsiszentgyörgyi római katolikus templom átalakítását és kibővítését.²⁷ Az igazgatótanács mérnökeként említett Pápai Sándor 1904-ben kapott utasítást arra, hogy a kézdivásárhely-kantai új katolikus gimnázium tervét és költségvetését elkészítse,²⁸ és 1905-ben még az említett iskolaépület tervezőjeként szerepel.²⁹

Pápai Sándor következő években folytatott tevékenységéről sajnos szintén keveset tudunk, legközelebb 1908-ban tűnik fel, akkor azonban a Katolikus Státus megbízásából két – a csíkszeredai (melyet gyakran csíksomlyóiként említenek a fővárosi lapok), valamint a székelyudvarhelyi – új gimnázium tervezőjeként.³⁰ A székelyudvarhelyi római katolikus főgimnázium, igazgatói lakás és tornacsarnok a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott tervezete és költségvetése, a munkákra vonatkozó általános, részletes és különleges feltételekkel 1909 legelején a Katolikus Státus igazgatótanácsának hivatali helyiségein kívül Pápai Sándornál (Kolozsvár, Bartha Miklós, ma Emil Isac utca 2. szám alatt) is megtekinthetőek voltak.³¹ Az 1908-as év – úgy tűnik – különösen eseménydús és sikeres volt Pápai Sándor számára: addigi eredményes működésének elismeréseképpen ugyanis az igazgatótanács még ugyanez évben műszaki tanácsosi címmel ruházta fel őt.³²

Ezt követően azonban tevékenységét újra évekig nem követhetjük pontosan nyomon. 1910 körül több tervet készített a Kolozsvári Római Katolikus Egyházközség megrendelésére, a Kolozsváron felépítendő, mai Arany János utcai bérvillákhoz. Bár a terveken szereplő épületek egyes részletei a magyaros szecesszió formavilágát idézik, mások a csíkszeredai új főgimnáziumra emlékeztetnek, és összességében egy érdekes és mozgalmas elképzelést jelenítenek meg, úgy tűnik, mégsem nyerték el a megrendelők tetszését, így végül nem valósulhattak meg.³³ Legközelebb már csak egyik utolsó munkájáról szerezhetünk tudomást: 1914 tavaszán közölte a szaksajtó, hogy Pápai Sándor megbízást nyert a brassói római katolikus főgimnázium mellett felépítendő internátus megtervezésére.³⁴

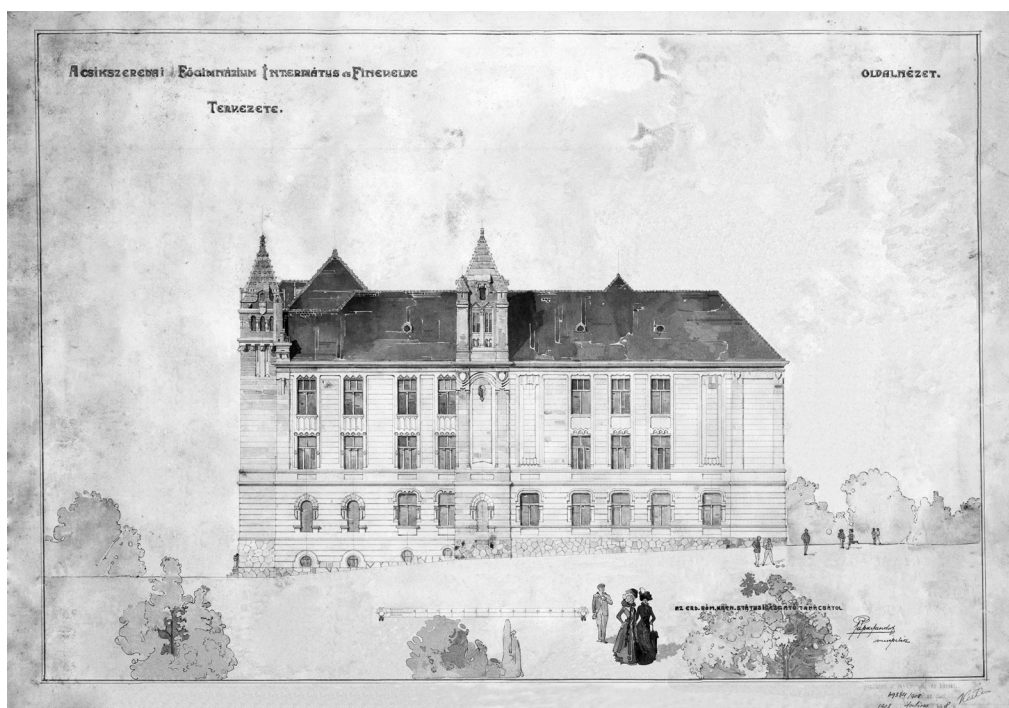
Az építész a háború alatt, 1916-ban kezdett betegeskedni, állapota folyamatosan romlott, olyannyira, hogy 1925–1926-ban ágyban fekvő betegként állandó szabadságon volt. Parkinson-kórt állapítottak meg nála, kezdetben többször is kérvényezte szabadsága meghosszabbításának engedélyezését, azzal a feltétellel, hogy távolléte alatt a műszaki szemléken és egyéb műszaki teendőkben Rácz Mihály építész helyettesíti.³⁵ Végül 1927. január 16-án hunyt el Kolozsváron, hivatalos gyászjelentésében az igazgatótanács dicsérő szavakkal méltatta Pápai Sándor státusi hivatalnoki tevékenységét. Holttestét az akadémiai templomban ravatalozták fel.³⁶ Az igazgatótanács ugyanakkor arról is döntött, hogy az elhunyt emlékére, a sírjára teendő koszorú helyett, koszorú-megváltás címén a tanulmányi alapból ötszáz lejt szavaz meg a kolozsvári főgimnáziumban két tanuló tanév végi jutalmazására. Az összeget a gimnáziumi igazgató részére utalványozták ki, hogy az a tantestület véleménye alapján a két arra érdemes tanuló között egyenlő arányban ossza ki, „*Pápai Sándor emlékére adományozott jutalomdíj*” címén.³⁷

Az özvegy nyugdíját, míg fia, Zoltán, a Kolozsvári Egyetem Orvosi és Gyógyszerészeti Karán folytatott egyetemi tanulmányainak végzéséhez szükséges nevelési járulékát később is a Katolikus Státustól kapta.

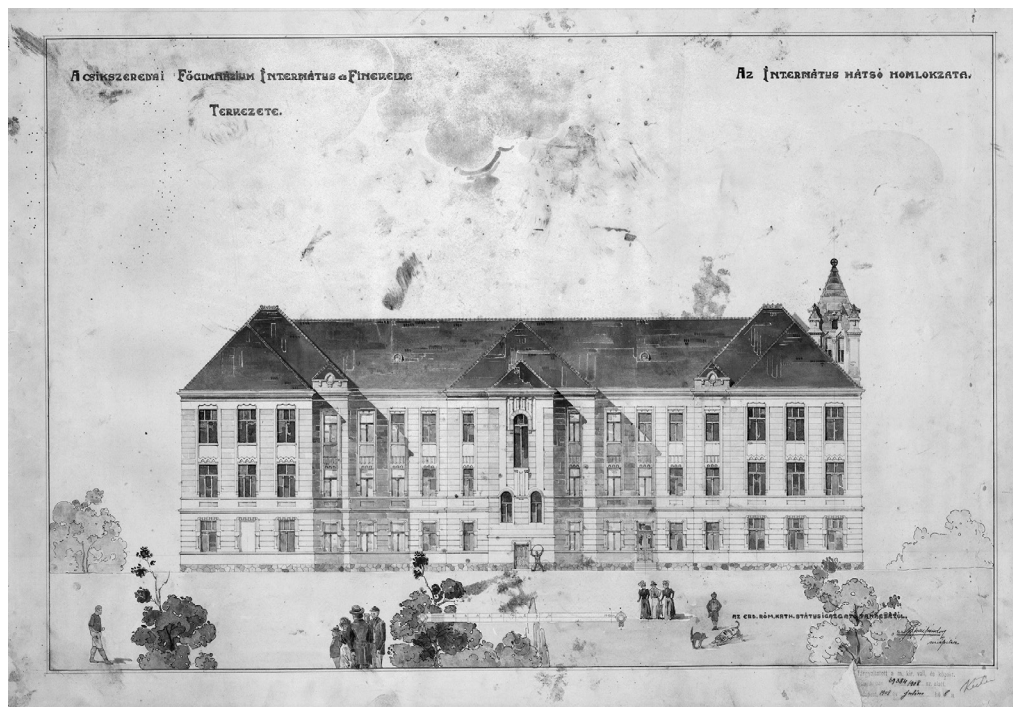
Az igazgatótanács hivatalos gyászjelentésében Pápai Sándor aktív éveinek nagy munkái között említi a marosvásárhelyi főgimnázium és fiúnevelde épületét, eszerint ennek tervét szintén az elhunyt készítette.³⁸ Bár ez az attribúció egyelőre óvatosan kezelendő, kétségtelen, hogy a Katolikus Státus építészeként és műszaki tanácsosaként tevékenykedő Pápai Sándor tervezőként részt vehetett az említett iskola építésében csakúgy, mint az eddig felsorolt építkezésekben. További kutatást igényel azonban annak a kérdésnek a tisztázása, hogy az egyes esetekben mely elképzelések, megoldások és részletek tulajdoníthatóak egyértelműen neki, illetve hogy egyáltalán beszélhetünk-e Pápai Sándor önálló, kibontakozó, követhető tervezői munkásságáról.

A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének 1908-ban készült tervei. Lehetséges párhuzamok

A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének 1908-ból származó, ismert tervanyaga hat színes homlokzati rajzot, illetve metszetet, valamint három nagyméretű, mindhárom épületrészt (a gimnáziumot, a szemináriumot és az internátust) magába foglaló, részletes alaprajzot tartalmaz.

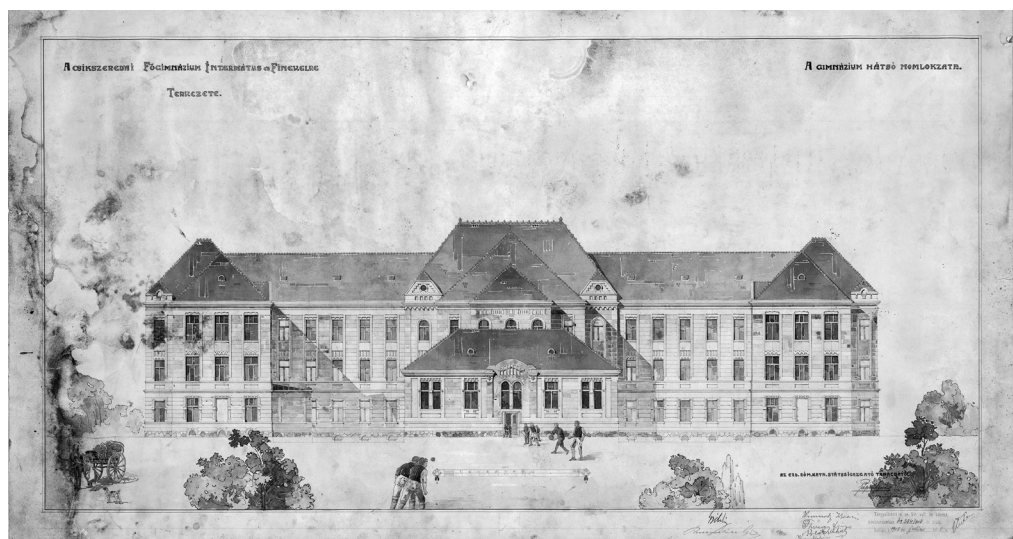

1. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Fiúnevelde tervezete. Reprodukció: Máthé Zoltán

2. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Fiúnevelde tervezete. Reprodukció: Máthé Zoltán

Az épületegyüttes oldalnézete (1. ábra) egy négyszintes homlokzatot mutat: az egyenetlen, emelkedő talajon a félig a földbe mélyített alagsori részt a földszint és további két emelet követi, a földszint és az első emelet között pedig a homlokzat teljes szélességét átfogó övparkányzat húzódik végig. A homlokzat függőlegesen tíz tengelyre

3. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Fiúnevelde tervezete. Reprodukció: Máthé Zoltán

tagolódik, ezt pedig egy, a két felső szintet átfogó, mélyített faltükrös sarokrizalit zárja le. E sarokrizalit mellett a homlokzat síkjából az ötödik tengely is kiemelkedik, melyet egy csúcsíves keretelésű ablakpárral áttört fiatorony is hangsúlyoz. A szimmetrikusnak nem nevezhető homlokzaton egyenes, lekerekített és íves záródású ablakok váltják egymást, az igényes, aprólékos díszítés pedig a túlnyomórészt neoromán elemek mellett csúcsíves, illetve a szecesszióra utaló, hullámvonalas megoldásokat is tartalmaz.

Az internátus hátsó homlokzata (**2. ábra**) meglehetősen mozgalmas, ám az előbbiekben bemutatott oldalnézettől eltérően egy szinte teljesen szimmetrikus kompozíciót mutat. A három szintre, függőlegesen pedig tizenhét tengelyre tagoló homlokzat hangsúlyos részlete a sajátos kialakítású kilencedik tengely, melyet a földszinten ablak helyett ajtónyílás tör át, e fölött pedig a homlokzat többi részét vízszintesen tagoló övpárkányzat helyett két íves záródású ablak látható. Ezek fölött e tengely függőleges tagolását a mélyített falsávok, valamint az első és második emeletet szinte teljesen átfogó, viszonylag keskeny, szintén íves záródású ablak hangsúlyozza.

A gimnázium hátsó homlokzata (**3. ábra**) a középén, külön kis épületrészként határozottan kiugratott tornaterem miatt az eddigieknél összetettebb kialakítású. E homlokzat földszintes, tornatermi része öt tengely szélességű, közepén egy íves keretelésű ablakpár, valamint egy Tudor-íves lezárású oromzat által is hangsúlyozott bejárat. A gimnázium hátsó homlokzata egy kiegyensúlyozott, szimmetrikus kompozíció, melyet a hangsúlyos, hét tengely szélességű, többszörösen kiemelt központi rész, továbbá a második, harmadik és negyedik, valamint a huszonkettedik, huszonharmadik, illetve a huszonnegyedik tengelyek szélességében kiugratott rizalitok tesznek mozgalmassá. Szimmetriáját az ötödik és hatodik tengelyek szélességében elhelyezett, földszintes toldalék töri meg, mely az alaprajz szerint az igazgatói lakáshoz tartozó cselédszobának, konyhának és kamrának adott volna helyet.

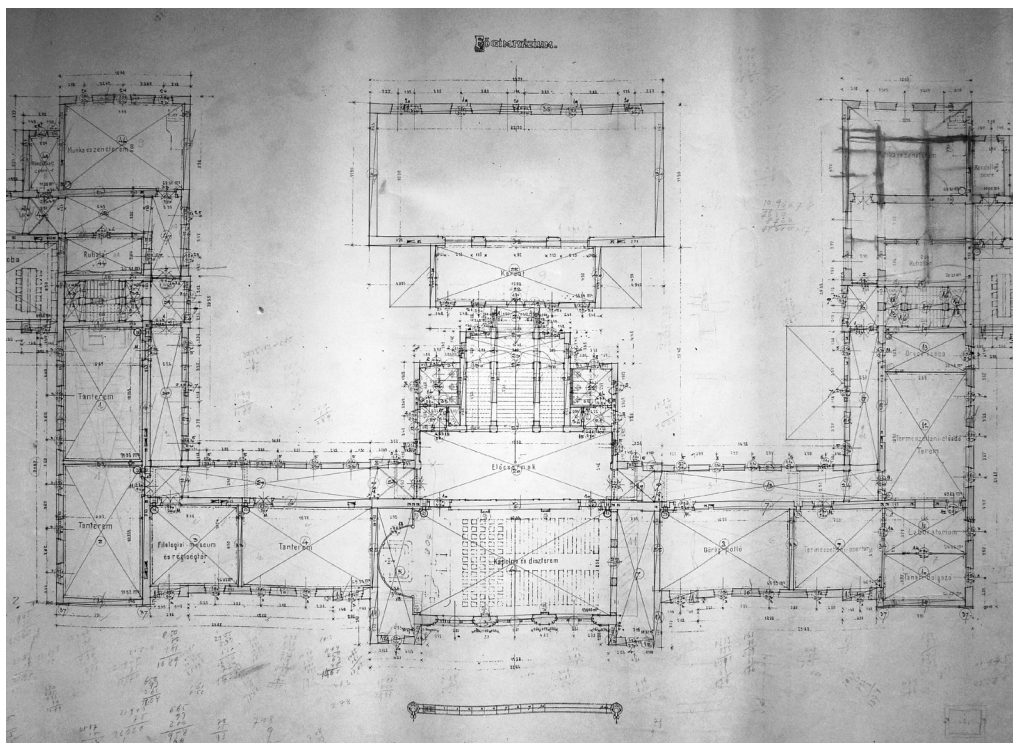
A metszetek (**4. ábra**) közül a központi épületrész tervét érdemes külön is kiemelni. A különös odafigyeléssel és részletességgel kidolgozott rajzon látható az első emeletre tervezett kápolna és díszterem gazdagon díszített, neoromán stílusú diadalívvel kiemelt apszisa az oltárépítménnyel együtt, ami adott esetben színpadként működhet. E metszet alapján képet kaphatunk a központi épületrészbe tervezett díszítőfestésről is: a lépcsőház mellvédjeinek dekorációja, valamint a több helyütt előforduló indás,

4. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Fiúnevelde tervezete. Reprodukció: Máthé Zoltán

növényi ornamentika mellett a lépcsőház felső szintjének falmezőit – a tervek szerint – a különböző diszciplínák jellemző eszközeinek festett másával, hangszerekkel, mérőműszerekkel díszítették volna. Ugyanígy, a tornaterem falán, az elnyújtott négyszög alakú mezőkbe különböző sportjelenetek, birkózó, kerékpározó alakok kerültek volna.

A gimnázium földszinti alaprajzán látható, hogy a főbejáratot az előcsarnokkal összekötő lépcsőház két oldalán kapott helyet a kölcsön-könyvtár, olvasóterem és kapusszoba, másfelől pedig a tanácsterem, valamint az értekező. Érdekes megfigyelni azonban, hogy nagy méretük, illetve kiemelt, reprezentatív elhelyezkedésük ellenére, a közvetlen bejutás sem a tanácsterembe, sem pedig a kölcsön-könyvtárba nem volt biztosítva. Előbbit az előcsarnokból nyíló kisebb előtéren, utóbbit pedig a szintén az előcsarnokból nyíló előtéren, valamint az olvasótermen keresztül lehetett megközelíteni. A boltozatos előcsarnok egy méretesebb lépcsőházon keresztül vezet az öltözőbe, onnan pedig a gimnázium épületével ily módon egybekapcsolt tornaterembe. A gimnázium földszintjén e központi épületrész két oldalán ifjúsági könyvtár és három tanterem, másfelől pedig a tanári könyvtár, valamint a minden mellékhelyiséggel ellátott igazgatói lakással egybekapcsolt igazgatói iroda kapott helyet. A gimnázium épületével összekötött, attól déli irányba elnyúló szeminárium földszinti alaprajzát előbbivel egy kisebb lépcsőház, illetve szertár, cseléd- és gazdasszonyszobák számára kialakított helyiségek szövik össze. A külön bejáratú ellátott fiúnevelde földszintjén az újabb lépcsőházon kívül gazdasági udvart, kamrát, szolgálakást, öltözőt, fürdőt, elfogadó-szobát,³⁹ élelmiszer-raktárat, konyhát, tálalót és egy hosszan elnyúló, nagy befogadóképességű étkezőt

5. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Fiúnevelde tervezete. Fotó: Ladó Ágota

helyeztek el. A gimnázium épületétől észak felé elnyúló internátus földszinti alaprajza szerint a bentlakás főépülettel való összekapcsolásának megoldása, illetve szerkezete, kialakítása és beosztása megegyezik a szemináriuméval.

A gimnázium első emeleti tervének (5. ábra) kiemelt helyisége a főbejárat fölött elhelyezett kápolna és díszterem, melybe – a földszintéhez hasonlóan – itt is kialakított előcsarnokból, egy első és egy hátsó ajtón keresztül lehetett volna bejutni. Az alaprajzon látható, hogy a kápolna és díszterem főhomlokzati oldalán három nagyméretű ablakot terveztek nyitni. A három nagy, díszes kialakítású nyílás ma is meghatározza az épületegyüttes főhomlokzatát, azonban a pontos korabeli elképzeléseket – az ezekről árulkodó homlokzati rajzok hiányában – sajnos egyelőre nem ismerjük. A kápolna és díszterem két oldalán tervezett további helyiségek a három tágas tanterem, valamint a filológiai múzeum és régiségtár, továbbá egy specifikus, ún. görögpótló tanterem,⁴⁰ egy természettani szertár, egy viszonylag kisméretű tanári dolgozószoza, mellette laboratórium, melyből egy tágas természettani előadóterem nyílik, végül pedig egy orvosi szoba. A földszinten, a tornaterem bejáratához vezető öltöző felett az első emeleten a lépcsőházból nyíló karzatra lehetett volna kijutni. A szeminárium első emeletén a még gimnázium épületében elhelyezett orvosi szoba melletti lépcsőházat ruhatár, valamint egy munka- és zeneterem követi. A fiúnevelde első emeletének legnagyobb részét különben négy, változó méretű nappali szoba foglalja el, ezek között kapott helyet a szemináriumi igazgató lakása, valamint az épület dél-nyugati részében egy kisebb előtérből nyíló ápoló-, illetve egy méretesebb betegszoba. Az internátus első emeleti kialakítása, helyiségeinek mérete és beosztása szintén megegyezik a szemináriuméval, a különbséget a fiúnevelde épületének tervén látható, feltehetően utólagos átalakítások nyomai jelentik.

A kápolna és díszterem a gimnázium második emeletének kialakítását is meghatározza. Noha a második emeleti előcsarnokból nem nyílik közvetlen rálátás erre, déli részén a folyosóról egy karzatra lehet lépni, ahonnan látni a terem szinte teljes egészét. A kápolna és díszterem helyiségét a második emeleten észak felé egy tanterem, a történeti és földrajzi szertár és az ifjúsági egylet szobája követi. A folyosóról továbbá egy – az iskola áthelyezésének ügyében több ízben is hiánypótló igényként megjelenő – tágas rajzterem, onnan pedig a rajztanár szobája nyílik, melyből biztosított az átjárás a rajzszertárba is; ennek másik ajtaja pedig újra kivezet arra a folyosóra, melyről a rajzterembe jutni. A gimnázium második emeletének déli részében egy tantermet, természetrajzi szertárat, tanári dolgozót, laboratóriumot, természetrajzi előadót, valamint tanári irodát terveztek elhelyezni. A fiúnevelde második emeletének eredetileg tervezett beosztását – vélhetően a szemináriumnak a Katolikus Státus kedvezőtlen anyagi helyzetéből fakadó, megkésett és nehézkesen haladó építése miatt – utólag nagyon átrajzolhatták, illetve mindenképpen többször újragondolhatták. A fiúnevelde épületének ezen szintjén a szemináriumi igazgató lakásán, illetve négy mosdón kívül hét tágas hálótermet terveztek elhelyezni. Az alaprajzon látható átalakítások leginkább ez utóbbi helyiségeket érintették, az azonban sajnos nem derül ki pontosan, hogy mi lett volna az újragondolt koncepció. Az internátus második emeletének alaprajza a szemináriuméhoz képest letisztult képet mutat, mely szerint az épületrész beosztása ezen a szinten is újfent megegyezett a fiúnevelde eredeti kialakításával. A tervek körütekintő és alapos kidolgozottságáról árulkodik az a tény, hogy az elképzelések szerint

egyenként száz-száz tanuló befogadására alkalmas szeminárium és internátus közül ez utóbbi második emeletének alaprajzán éppen száz fekvőhely látható.

A szeminárium a még Csíksomlyón működő iskola történetében hagyományosan hasonló volt egy bentlakáshoz, de ugyanakkor több is volt annál: a diákok számára közös tanulást, a ferences szerzetesek idejében a paptanár állandó jelenlétét, közös ájtatosságot, lelki gondozást, hitmozgalmi tevékenységeket is feltételezett. Valószínűleg erre a hagyományra támaszkodva vállalta magára a Katolikus Státus éppen a szeminárium (fiúnevelde) építését és berendezését. Ennek és az internátusnak az új, csíkszeredai épületegyüttesben tervezett, szinte teljesen megegyező kialakítása azonban arra enged következtetni, hogy a szemináriumnak e hagyományos jellemzői a 20. század elejére háttérbe szorultak, az intézmény az új épületben elsősorban már mint bentlakás működött, ezt a feltételezést pedig az a tény is alátámasztani látszik, hogy a tantestületben ekkorra már igencsak megnövekedett a világi tanítók aránya.

Alpár Ignác 1901-es tervvázlatainak leírását, valamint az 1908-ban keletkezett tervanyagot összehasonlítva láthatjuk, hogy az eredeti elképzelés szerinti pavilon-rendszer helyett az épületegyüttesnek a neves budapesti építész által javasolt szerkezete köszön vissza a fentebb bemutatott alaprajzokon. Igaz, hogy az Alpár Ignác által javasolt távolságnál néhány méterrel közelebb, de a szeminárium és az internátus épülete a főgimnáziumával párhuzamosan, azzal szoros kapcsolatban van. Az 1901-es tervvázlatokhoz igazodva továbbá mindegyik épületrésznek megvan a maga külön bejárata is. A helyiségek 1901-es elrendezése szerint az alagsorba, valamint a földszintre tervezett ebédlő és szolgálatások az 1908-as alaprajzokon mind a földszintre kerültek.

Alpár Ignác a kápolnát a főgimnázium épületének második emeletére tervezte, ezt pedig gyakorlati okokkal, helynyerési és szerkezeti szempontokkal támasztotta alá. Az 1908-as homlokzati-, metszet-, valamint alaprajzok azonban arra engednek következtetni, hogy az eltelt hosszú évek alatt a gimnázium építésében érdekelt felek egyetérthettek abban, hogy a korábbi praktikus indokoknál fontosabb a reprezentáció, valamint a csíksomlyói hagyományok méltó tisztelete és követése, így a nagyszerűen díszített kápolna minden szempontból kiemelt helyre, a főgimnázium első emeletére került, elhelyezése így a főhomlokzat kialakítását is befolyásolhatta. Alpár Ignácot szintén a gyakorlatiasság vezethette abban, hogy a gimnázium tornatermének méretét és karzatát úgy alakítsa, hogy az egyúttal díszteremként is használható legyen. Bár az első emeleti karzat kialakítása 1908-ra is megmaradt, a tornaterem javasolt mérete nem, és az ekkorra már megérett reprezentációs igénynek megfelelően a dísztermi funkció is az első emeleti kápolnába került át. Az 1901-ben mind a szeminárium, mind pedig az internátus épületébe tervezett egy-egy imaterem, mely ugyanakkor zene- és társalkodóteremként is szolgálhat, az 1908-as alaprajzokon megváltozott funkcióval, munka- és zeneteremként jelenik meg, ez pedig valamelyest szintén alátámaszthatja fentebbi feltételezésemet, mely szerint a 20. század elejére a csíksomlyói hagyományokhoz való ragaszkodás mellett a világi tevékenységek, a világiasabb oktatás-nevelés került előtérbe a gimnáziumban és az azzal kapcsolatban működő intézményekben.

Feltételezhetjük, hogy az iskolaépítésben gyakorlott és elismert Alpár Ignác munkásságára jellemző típusmegoldások némelyikét alkalmazta a Katolikus Státus új, csíkszeredai főgimnáziumának tervezésében is. Ezt látszik alátámasztani többek között a szintén Alpár Ignác tervei alapján, valamivel később, 1910-ben emelt budapesti Báró

Eötvös József Collegium (Ménesi út 11–13.) épületének beosztása is, mely szerint a tornaterem egyúttal aulaként funkcionál.⁴¹ Valószínű, hogy mindezek alapján Pápai Sándornak, a Katolikus Státus építészének hozzájárulása és érdeme abban áll, hogy a budapesti építész által 1901-ben készített tervvázlatokat, a bevált, megalapozott javaslatokat és megoldásokat kimondottan a helyi igényekhez igazította – ezt pedig leginkább éppen az első emeleten elhelyezett kápolna és díszterem kialakítása támasztja alá. Ilyen értelemben az is feltételezhető, hogy e helyiségnek a dekorációs programját is – a helyi igények és elképzelések figyelembevételével – Pápai Sándor dolgozta ki.

A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének homlokzata, különösképpen pedig a főhomlokzat központi részének három, két szintet átfogó, íves keretelésű, díszes ablaknyílással áttört kialakítása sem a Katolikus Státus által a korban építtetett más gimnáziumokkal, sem pedig Alpár Ignácnak ezekben az években készült más munkáival nem állítható könnyen párhuzamba. Utóbbi esetben az a tény szolgálhat magyarázatként, hogy a budapesti építész és irodája számos tanintézetet tervezett – polgáriakat és katonaiakat egyaránt, különböző, egyházi és világi megbízók felkérésére az ország legkülönbözőbb pontjain, ennek megfelelően pedig érthető a változatosság, a stílus- és díszítőelemek váltogatása, szinte véletlenszerű felbukkanása az egyes épületeken. Ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik a csíkszeredai főgimnázium, valamint a budapesti Báró Eötvös József Collegium neoromán főbejáratának párhuzamba állítása is. Ha azonban arra gondolunk, hogy a kápolna és díszterem utólag, a helyi elképzelések értelmében kerülhetett mégis az első emeletre, és hogy ez az áthelyezés hatással lehetett a főhomlokzat kialakítására, valamint ha figyelembe vesszük azt is, hogy egyes homlokzati elemek hasonlóságot mutatnak a Pápai Sándor által készített kolozsvári lakóházterveken látható megoldásokkal, árnyaltabb következtetésre juthatunk.

A Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának hosszú évekig elhúzódó tervezése bonyolult kérdéskör elé állította a kutatást. A szakirodalom érintőleges említései és egyértelműnek tekintett párhuzamai után az újabb források tükrében úgy tűnik, a csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének szerkezeti megoldásai – például a tornaterem kialakítása és a tantermek utcafront felőli elhelyezése – többnyire Alpár Ignácnak köszönhetőek, mindezeket azonban Pápai Sándor, a Katolikus Státus építész a helyi igényekhez és elképzelésekhez alkalmazta, mégpedig olyan módon, hogy ez az épület teljes megjelenését befolyásolhatta.

Jegyzetek

- 1 A továbbiakban: Katolikus Státus.
- 2 ANTAL Imre: *Monografia liceului din Miercurea Ciuc. A csíkszeredai líceum monográfiája*. Csíkszereda, 1968. 11.
- 3 BÍCSOK Zoltán: „...Hogy az ő jó igyekezete porba ne menne...” *A csíksomlyói ferences gimnázium Szent Mihály arkangyalról nevezett szemináriumára vonatkozó iratok a Csíkszeredai Levéltár kezelésében (1765–1840)*. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2010*. Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Könyvkiadó, 2010. 161. Ld. még: BÍCSOK Zoltán: *Kolostor az ország végén – a csíksomlyói ferencesek*

- kulturális hatása a Székelyföldön.* In: Csíki olvasókönyv. Csíkszereda, Hargita Meryei Hagyományörzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal, 2009. 85.
- 4 BICSOK Zoltán: *Kolostor az ország végén – a csíksomlyói ferencesek kulturális hatása a Székelyföldön.* In: I. m. 86.
 - 5 Ld.: MAGYAR Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése.* III. rész: Mercur szolgálatában, 1897–1918 – IV. rész: Az ünnepezt és az üldözött Alpár, 1889–1928. Bp., Budapesti Építőmesterek Ipartestülete, 1935. 224; ROSCH Gábor: *Alpár Ignác építésze.* Bp., Enciklopédia Kiadó, 2005. 115; HAJÓS György – KUBINSZKY Mihály – VÁMOSSY Ferenc: *Alpár Ignác élete és munkássága.* Bp., Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., 2005. 54.
 - 6 SZLÁVIK Ferenc: *Tizenöt év a Csíksomlyói Róm. Kath. Főgimnázium történetéből (1895/6–1909/10). Az új intézetek és felavatásuk.* In: *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus Csíkszeredai Főgimnáziumának Értesítője az 1910–1911-ik iskolai évről.* Csíkszereda, Szvoboda Miklós Könyvnyomdája, 1911. 7.
 - 7 SZLÁVIK, 1911. 8.
 - 8 Értsd: további két.
 - 9 *Csiki Lapok.* XIV. évf. (1902. március 12.) 11. sz. 4.
 - 10 SZLÁVIK, 1911. 10.
 - 11 SZLÁVIK, 1911. 11.
 - 12 SZLÁVIK, 1911. 11.
 - 13 SZLÁVIK, 1911. 12.
 - 14 SZLÁVIK, 1911. 12.
 - 15 Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltár, Püspöki iratok, 1901, 1035-ös doboz, 2407/17.
 - 16 SZLÁVIK, 1911. 13.
 - 17 Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltár, Püspöki iratok, 1901, 1035-ös doboz, 2407/17. 1.
 - 18 Uo. 3.
 - 19 SZLÁVIK, 1911. 13.
 - 20 Kiemelés tőlem – L. Á.
 - 21 SZLÁVIK, 1911. 15.
 - 22 SZLÁVIK, 1911. 15.
 - 23 Kiemelés tőlem – L. Á. Ld. SZLÁVIK, 1911. 16–18.
 - 24 SZLÁVIK, 1911. 18.
 - 25 Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (ERKSLvt.), Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 128, Gyászjelentés Pápai Sándor ny. műszaki tanácsos haláláról, 2.
 - 26 *Vállalkozók Lapja.* XXII. évf. (1901. május 1.) 6.
 - 27 *Vállalkozók Lapja.* XXII. évf. (1901. szeptember 11.) 6.
 - 28 KOCH Sándor: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus kézdivásárhelyi főgimnáziumának új épülete.* In: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus Kézdivásárhelyi Főgimnáziumának Értesítője az 1906–1907-ik tanévről.* Kézdivásárhely, Turóczi István Könyvnyomdája, 1907. 19. Ld. még: HASSÁK Vidor: *A kézdivásárhely-kantai róm. kath. főgimnázium rövid története. 1680–1906.* In: *Emlékkönyv. A Kézdivásárhely-kantai Róm. Kath. Főgimnázium új épületének 1906. évi november 4-én történt felszentelése alkalmából.* Szerk.: BIRÓ Lajos, Kézdivásárhely, Turóczi István Könyvnyomdája, 1906. 21.

- 29 *Vállalkozók Lapja*. XXVI. évf. (1905. augusztus 23.) 5.
- 30 *Vállalkozók Közlönye*. Bp. 1908. január 22., 8. Ld. még: *Vállalkozók Lapja*. Bp. XXIX. évf. (1908. január 29.) 9; *Vállalkozók Közlönye*. Bp. 1908. augusztus 12. 7; *Vállalkozók Lapja*. Bp. XXIX. évf. (1908. augusztus 12.) 11; *Vállalkozók Közlönye*. Bp. 1908. szeptember 23. 6; Uo. 1909. január 6. 8.
- 31 *Vállalkozók Közlönye*. Bp. 1909. január 13., 15.
- 32 ERKSLvt. Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 128, Gyászjelentés Pápai Sándor ny. műszaki tanácsos haláláról, 2.
- 33 Az elkészült bérvillákról ld.: GÁL Zsófia: *A kolozsvári Arany János utcai bérvillák*. Az előadás elhangzott a Fiala Művészettörténészek IV. Konferenciáján, Pécs, 2013. október 25–27.
- 34 *Vállalkozók Lapja*. Bp. XXXV. évf. (1914. április 29.) 12.
- 35 ERKSLvt. Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 1666, Pápai Sándor műszaki tanácsos újabb szabadságkérése orvosi bizonyítvány alapján.
- 36 ERKSLvt. Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 128, Gyászjelentés Pápai Sándor ny. műszaki tanácsos haláláról, 2.
- 37 Uo.
- 38 Uo.
- 39 Értsd: fogadószobát.
- 40 1890-től az új középiskolai törvény már nem kötelezte a gimnáziumok diákjait a görög nyelv és irodalom tanulására. Ehelyett a tanulók az ún. görögpótló tantárgyak – görög írók műveinek magyar fordítása, görög irodalom és művelődéstörténet alapjai, szabadkézi rajz – közül választhattak. A görögpótló tantárgyak bevezetése az iskolafenntartók döntésén múlt. A csíkszeredai főgimnázium haladó szellemiségét tükrözi a kimondottan a görögpótló tantárgyak oktatására fenntartott tanterem. Azon diákoknak, akiknek felsőfokú tanulmányai ezt megkövetelték, pótló érettségi vizsgát kellett tenniük görög nyelvből.
- 41 *Kimutatás a Báró Eötvös József Collegium részére tervezendő épületben szükséges helyiségekről*. Ld. a Báró Eötvös József Collegium honlapján, a De aedificio – a Collegium megalapítására és építésére vonatkozó dokumentumok gyűjteményében. <http://honlap.eotvos.elte.hu/galeria/album/de-aedificio/31/?pageid=1&ipp=42> (letöltés ideje: 2014. 05 07.)

Levéltári források

Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (ERKSLvt.), Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai.

Gyulafehérvári Érseki- és Főkapitányi Levéltár, Püspöki iratok, 1901.

Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda.

Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár, rendezetlen iratok.

Képegyzék

1. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Oldalnézet
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda
Reprodukció: Máthé Zoltán
2. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Az Internátus hátsó homlokzata
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda
Reprodukció: Máthé Zoltán
3. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete.
A Gimnázium hátsó homlokzata
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda
Reprodukció: Máthé Zoltán
4. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Metszet és oldalnézetek
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda
Reprodukció: Máthé Zoltán
5. ábra. A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Első emeleti alaprajz, részlet. Gimnázium
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár
Fotó: Ladó Ágota

Abstract

The public education law-enactment of 1868 accepted after the Austro-Hungarian conciliation, during József Eötvös's ministerial mandate as Minister of Religion and Public Education, set forth many directives, such as the introduction of public education, the need of qualified administrative staff, modern sanitary and educational conditions. The ordinance triggered modernization in the field of school constructions and led to the setting of new types of school buildings. The Transylvanian Catholic Status had also built several gymnasiums at the beginning of the 20th century across Székler Land: for example in Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc), Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc) and Csíkszereda (Miercurea Ciuc). The latter gymnasium building is perhaps the most significant and stateful one regarding its dimension and appearance. The choice of the topic for the present paper lays in the fact that the gymnasium building of Csíkszereda (Miercurea Ciuc), though its significance, is not elaborated in the field art historian researches. In the present paper, I try to answer some key questions related to the planning of the gymnasium by reconstructing its early architectural history.